

----- Araştırma makalesi -----

**ACI VATANDAN ANA YURDA DÖNÜŞ YOLCULUĞU:
FİKRİMİN İNCE GÜLÜ VE E-5 ROMANLARI**

Safnaz KURU*
Yakup ÇELİK**

Öz

Adalet Ağaoğlu'nun Fikrimin İnce Gülü edebiyatımızda "ilk yol romanı" olarak kabul edilir. Romanda Almanya'dan Türkiye'ye tatile gelen bir işçinin tek başına yaptığı yolculuk merkeze alınarak 1970'li yılların panoraması sunulmaktadır. Güney Dalı'nın E-5 romanı da aynı konuyu yine Almanya-Türkiye arasında geçen yolculuk üzerinden ele alması bakımından benzerdir. Her iki romanda da yolculuk, göç, Almanya'ya gönderilen Türk işçilerinin ve ailelerinin durumu, kişisel ve toplumsal duyarlılıklar ele alınmıştır. Yazarların konuyu ele alışı, kullandıkları anlatım teknikleri, roman kişileri ve mekânların özellikleri birbirinden farklıdır. Fikrimin İnce Gülü'nde Mercedes marka arabası ile aynileşen roman başkışisi Bayram insani değerlerini yitirmiş bir anti-kahraman örneği iken E-5 romanında babasının ölüsünü koliye koyarak yurda getiren Salim, dışlanma ve bilgisizliğin kurbanı olan bir işçidir. Makalede her iki roman benzer ve farklı yönleri ile ele alınıp karşılaştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Göç, Adalet Ağaoğlu, Fikrimin İnce Gülü, Güney Dal, E-5

*(YL) Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü

e-posta: s.avcii87@hotmail.com

ORCID: [0000-0002-7953-7614](https://orcid.org/0000-0002-7953-7614)

**Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

e-posta: yacelik@yildiz.edu.tr

ORCID: [0000-0001-9252-8221](https://orcid.org/0000-0001-9252-8221)

Geliş/Received: 27 Temmuz 2023 / 27 July 2023

Kabul/Accepted: 29 Ağustos 2023 / 29 August 2023

RETURN JOURNEY FROM THE PAINTFUL HOMELAND TO THE HOMELAND: FIKRİMİN İNCE GÜLÜ VE E-5 NOVELS

Abstract

Fikrimin İnce Gülü by Adelet Ağaoğlu is accepted as the "first read novel" in our literature. In the novel, the panorama of the 1970s is presented by centering on the journey of a worker who came to Turkey on vacation from Germany. Güney Dal's novel E-5 is similar in that it deals with the same subject again through the journey between Germany and Turkey. In both novels, journey, immigration, the situation of Turkish workers sent to Germany and their families, personal and social sensitivities are discussed. The authors' handling of the affair, the narrative techniques they use, the characters of the novels and the characteristics of the places are different from each other. While Bayram, the protagonist of the novel, who is identical with the Mercedes brand car in Fikrimin İnce Gülü, is an example of an anti-hero who has lost his human values, Salim, who brought his father's dead body to the country by putting it in a package in the novel E-5, is a worker who is the victim of exclusion and ignorance. In the article, both novels will be discussed and compared with their similar and different aspects.

Keywords: Migration, Adalet Ağaoğlu, Fikrimin İnce Gülü, E-5, Güney Dal.

Giriş

İnsanlığın ilk zamanlarından beri çeşitli sebeplerle göçler yaşanmıştır. Özellikle kitlesel göçlerin sonuçları ve etkileri de insanlık için dönüm noktaları olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen dengeler neticesinde Almanya ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılamak için pek çok ülke ile anlaşma imzalar. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye'deki işsizlik, ekonomik sorunlar, siyasi iktidarsızlık, köyden kente göçler Almanya'ya işçi göçünü zorlayan sebeplerden bazıları olarak ele alınabilir. 1961 yılında "İşçi Göçü Antlaşması" imzalanarak Almanya'ya kitlesel göçün de önü açılmıştır. İşçiler için umut kapısı olan Almanya, zamanla farklı sosyal problemlerin oluşmasına da neden olmuştur. 1963 yılında işçilerin iki yılda bir değiştirilmesini ön gören maddenin değiştirilmesi ile aileler parçalanmış, hem Almanya'ya giden işçiler hem de geride kalan aileleri öngörülemeyen sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Yaşanan bu sıkıntılarının eğitimsizlik, dil bilmeme, geçici olma düşüncesi gibi bireysel sebeplerinin yanında siyasi sebepleri de vardır. "Türkiye yurt dışına gönderdiği işçilerin yurda dönmelerini özendirecek çalışmalar yapmaktan kaçınır. Onların yurt dışında kalması Türkiye ekonomisi için gereklidir. (Narlı, 2007, s. 141)

Bütün bu sebepler neticesinde ortaya çıkan sorunlar incelenen romanların ana izlekleridir. Ekonomik sıkıntılarla bunalan işçi ve köylünün umut arayışları, hayatını kurtarmak adına önce kendine, yakın çevresine daha geniş anlamda ülkesine ve insanlığa yabancılaşması trajik biçimde işlenir. Rüşvetin meşrulaştığı, para hırsının insani değerleri tükettiği bir ortam içerisinde verilen roman karakterlerinin hem sorgulanan hem de acınan konumunda verilmesi dönemin insanlara çizdiği yolu da özetler. Değerler çatışması, tüketim nesnelere sahip olmak adına tüketilen hayatlar romanlarda üzerinde durulabilecek başlıca temalardır.¹

Romanlarında genellikle sosyal meseleleri işleyen Ağaoğlu, ‘Donkişot’tan günümüze uzanan çizgide zamanın tipik karakterlerini anlatabildiğim için Fikrimin İnce Gülü ile o zincire bir halka.’ diyerek değişim ve dönüşümlere bir ‘ön bilici’ olmak istediğini belirtir. (Andaç, 2000, s. 66) Fikrimin İnce Gülü ismini, Bayram’a sevgilisi Kezban tarafından hediye edilen plaktaki şarkıdan alır. Roman, Türkiye’ye izne gelen bir işçiyi merkeze alsada aynı problemleri yaşayan geniş bir kitleyi temsil etmektedir. Özellikle Almanya’ya giden Türk işçilerin ve geride kalan yakınlarının yaşadığı problemleri ön plana alan yazar, ‘...bir Almanya işçimizin Münih’ten köyü Ballıhisar’ a yolculuğunu yazmak için değil tüketim ekonomisinin, kapitalizmin paramparça edip, fırlatıp attığı insanı’ anlatmak için’’ romanı kaleme aldığını belirtir. (Andaç, 2000, s. 73) Roman filme uyarlanırken bu siyasi arka plan verilmediği için film eleştirilere de konu olmuştur.

İbrahim Güney Dal ise yirmi sekiz yaşında Almanya’ya göç etmiş burada da yazmaya devam ederek pek çok ödül almış bir yazardır. E-5 romanı adını Almanya-Türkiye arasındaki gurbetçilerin sıkça kullandıkları yoldan almaktadır. Yazar romanında kendisinin de içinde bulunduğu Almanya işçilerinin yaşamlarını daha çok karakterler üzerinden vermeye çalışır. Roman başkışisi Salim, korku ve tedirginlikle hareket eden, kimseye hayır diyemediği için sıkıntı çeken sıradan bir işçidir. Almanya’da diğer işçilerin çektiği sıkıntılara ek olarak o, sanrı hastası eşi ve sedef hastası babasının sıkıntıları ile de uğraşmak zorunda kalmıştır. Babanın cenazesinin arabasının üzerinde kutuda taşınması gibi bir absürtlük ailesine bağlı bu adamın trajedisini de özetler niteliktedir. Olay örgüsünde siyasi arka plan çok fazla ön planda olmasada romanın sonuna doğru ortaya çıkan beyaz ceketli adam ve sosyalist öğrenci yol boyunca görülenleri sorguladır.

¹ Fikrimin İnce Gülü ve E-5 romanlarından kelime şeklinde yapılan alıntılartekrara düşmemek için sadece tırnak içine alınmıştır.

Yapı ve Olay Örgüsü

“Roman gerçek hayatın birebir aynısı değilse de gerçek hayattan beslenen itibari bir âlem yaratma işidir. ” Bu durumda ortada bir model vardır. Bu dış dünyadır, itibari âlem bu modele benzer yaratılır “ (Aktaş, 1991, s. 18) Fikrimin İnce Gülü romanında model 1970’li yılların; E-5 romanında ise 1980’li yılların rüşvet, siyasi istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar ve makineleşme sonucu köylerde ortaya çıkan işsizlikle bunalan köylü ve işçinin dünyasıdır. Onlar, Almanya’ya gidip çalışmayı bir kurtuluş olarak görür. Almancı olarak gitmeyi başaranlar ise iki farklı dünya arasında hiçbir yere ait olamayan trajik bir kadere boyun eğmek zorunda kalırlar. İncelene her iki romanda da benzer nedenler roman kişilerini ve olay örgüsünü şekillendirir.

Fikrimin İnce Gülü romanı: ‘Giriş’ , ‘1 Numaralı Devlet Yolu’ , ‘Yalova Vapuru’, 40 Numaralı Yol’ dan Öteye’ ,’ Daha Öteye’ ve ‘Kavşak ‘ Bölümlerinden oluşur. Olay örgüsü Kapıkule Sınır Kapısından giriş ile başlar ve bir günlük sürede roman başkişisi Bayram’ın köyünün girişile son bulur. Bayram’ın ruhsal durumundaki değişiklikler olay örgüsünün çatısını oluşturur

Giriş, Bayram’ın Mercedes’i ile Kapıkule Sınır Kapısı’nda ‘memurların durması için ona saygıyla gösterecekleri yere ‘ ulaşmadığını anlamasıyla başlar. Aynadaki yorgun, olduğundan yaşlı görünen yüzünü fark etmesi, insanlar karşısındaki zayıflığı onu iç çatışmaya sürükler. İç konuşmalar ile Bayram’ın geçmişi verilirken gümrük memurları ile diyaloglar da dönemin toplumsal sorunlarından biri olan rüşvetin kanıksandığını göstermektedir.

‘1 Numaralı Devlet Yolu’na çıkması ile birlikte uzun bir iç hesaplaşma da başlar. Fikrimin İnce Gülü şarkısını ilk kez bu yola çıkınca dinler. Şarkıyı ilk açışında sevgilisi Kezban’ı düşünmeyip otomobili Balkız’ı sevip okşaması hayatındaki öncelikleri vermesi adına dikkat çekicidir. Yol boyunca hem kendisi hem de bir anlamda can yoldaşı olan arabası için aksilikler, engeller bir biri ardına gelir. Memleketinde ayrıcalıklı olmak isteyen Bayram’ın hayal kırıklığı, arabasına kimsenin imrenerek bakmaması, yolda sürekli kaza tehlikesi atlatması ve diğer araçların sıkıştırması da ruhsal olarak sürücüsünü yaralar.

‘Yalova Vapuruna binerken ’’altı vıcık, dört bir yanı da vıcık vıcık’’ olan deniz Bayram’a güven vermez. Geçmişte, geleceği düşünürken; şimdi ise geçmişle hesaplaşırken an’ı kaçırmaktadır. Vapurun denizin üzerinden geçişi gibi Bayram da Yalova’yı geçince köye gidip gitmemek arasında tereddüt edecek ve ruhsal olarak bir geçiş yaşayacaktır. Vapurda gördüğü Kezban’ ın

modern hali Ayfer ise fakirlikten zenginliğe geçemediğini bir kez daha yüzüne vurur. 'Ayfer deneyi ise onu yeniden sindirmiş, ufalamış, ürkekletmişti. Şimdi Yalova'yı çıkarken girişte olduğu kadar hünerli değildir Bayram.' (Ağaoğlu, 2011, s. 158) Bu durum, bir anlamda, romanın sonundaki büyük darbenin de hazırlayıcılarından birdir

'40 Numaralı Yoldan Ötete 'varışı pişmanlıklarının gün yüzüne çıktığı bölümüdür. 'Daha Ötete' ulaştığında zarar verdiği insanlar bir bir gözünün önüne gelir. İç hesaplaşmalarında kendini hep haklı görmeye çalışması, en büyük kötülüklerinde bile karşısındakinin nasıl yara aldığını umursamayışı Bayram'ın umduğu karşılaşmanın olanaksızlığını hazırlar. Bu bölüm özellikle arabanın hızının yavaşlaması ve kaza yapması ile yoğun şekilde iç monolog ve bilinç akışı kullanılması arasında sebep sonuç ilişkisi vardır. Kamyon şoföründen yediği yumruk ve kazanın etkisi sona doğru hazırlanan basamaklar gibidir.

'Kavşak' a geldiğinde 'İnce Gül Bayram' artık 'Solmuş, pörsümüş bir gül gibi' dir. Başında durduğu 'Gayret Çeşmesi' 'nde temizlenir, Mercedes resimli gömleği, takım elbiseyi giyer, kravatı ve fötr şapkeyi takar. Köye girmek için her şey hazır olsa da köyün bıraktığı köy olmadığını bir çoban anlatıverir. Kendini yıllarca sabırla bekleyen Kezban evlenmiş, helallik alacağı amcası ölmüş ve hava atacağı adamlar da taşınıp gitmiştir köyden. Dört yolda 'köyün dibinde yalnız ve yabancı' olarak kalır. 'Kahramanın Yolculuğu' erdem ve yücelme ile değil bir 'hiçlik' ile biter. (Campbell, 2013) Çünkü o geçmiş zamanların kahramanı değil modern zamanların anti-kahramanıdır. Artık onu bekleyen kimse yoktur.

E-5 romanında olay örgüsü ise bir haftalık zaman diliminde geçen olayların Almanya'da başlayıp Kapıkule Sınır Kapısında son bulmasıdır. Romandaki bölümler: 'Öğleden Sonra', 'Geceye Doğru', 'Gecenin Ortası', 'Cumartesi', 'Pazar', 'Pazartesi', 'Sabah' 'Sona Giriş', 'Cuma'dır. Bölümlerin isimlerinin zaman belirtecek seçilmesi de dikkate değerdir. Salim haziran sıcağında ölmüş babasını arabanın üzerindeki karton kutuya koyarak memlekete götürmeye çalışmaktadır. Zamanla yarışırken E-5 yolunun bütün sıkıntılarını da katlanmak zorunda kalır. Türk işçilerin izne ayrıldıkları bir zamana denk gelmesi de yolculuğu daha da zora sokmuştur. Büyüklerine saygılı davranan Salim için babasını vatan toprağına emanet etmek ona karşı son vazifedir

Öğleden Sonra, babanın ölmesi ile başlayan sıkıntılı bir zaman dilimidir. Dil bilmediklerinden dertlerini anlatamayacakları düşüncesi, Türk makamlarının işçilerin sorunlarına ilgisiz oluşu korku ve tedirginliğin başlıca sebepleridir.' Babamı nasıl aparacağım? ...Nasıl çıkacağım yola, binlerce

kilometreyi nasıl gideceğim? (Dal, 1979, s. 19) Bu kararsızlık ve korkunun sebebi roman kişilerinin geçmişi, özellikle anne ve babaları tanıtılarak, verilir. Salim'in babası Hasan, sürekli Çanakkale Savaşını anlatarak oğluna güç ve cesaret vermeye çalışsa da Salim artık o zamanlarda yaşamadığının bilincindedir.

Kararsızlık "Geceye Doğru" iyiden iyiye artar. Salim babası ile konuşmalarını hatırlar. Babasını tedavi ettirmek ve ona oturma izni almak için uğraşmışsa da olmamıştır. "Gecenin Ortası", sabah gün doğumu ile başlar. Başlık ile olay zamanının zıtlığı ruhsal dengesizliği, huzursuzluğu simgeler, bir anlamda kırılma noktasıdır. Sünbül için ise gerçek ile korkular birbirine karışır. Salim vicdanen rahatsız olsa da yoldaki diğer işçilerin durumları da içler acısıdır.

"Cumartesi", "Pazar" ve "Pazartesi" yol boyunca iletişim kurulan

Türk işçileri üzerinden dönemin özellikleri verilir. Salim; kaçakçıları, dağılan aileleri, siyasi çatışmaları, rüşvetçi gümrük memurlarını, uzun ve sıkıntılı yolculukta kadın ve çocukların durumunu gösteren bir kamera gibi yol boyunca ilerler. Romanın en uzun bölümleri yolda geçen bu bölümlerdir. Cumartesiden itibaren pek çok Türk işçi ve onların dramı gözler önüne serilir. Salim'in işçi seçme sırasında "*Biz at mıyız, mal mıyız ki? Gavura da her yerimiz gösterilir miymiş? Bir de herkesler korkmaktaydılar: Eyvah bir sayrılık bulup bunlar bizi Almanya'ya göndermezse...*" (Dal, 1979, s. 42) sözleriyle başlayan korku ve tedirginlik dönüş yolunda da devam etmektedir.

"Sona Giriş" hem yolculuğun Almanya ayağının bitişi hem de Salim ve karısı için korktukları kanunlara yakalanıştır. Salim'in bütün olanlardan sonra Almanya'ya dönebileceğini umarak fabrika arkadaşına mektup yazıp kendisine izin almasını istemesi dikkat çekicidir. Bütün bu olanlara rağmen hala işi düşünmesi Almanların istediği robotlaşmış işçiyi simgeler niteliktedir. Çürüyüp kokan yalnız Salim'in babası değil kökleri, manevi, insanı duygularıdır.

Her iki romanda Almanya-Türkiye yolculuğunu ele alsada Fikrimin İnce Güllü Türkiye sınır kapsamında girdikten sonra başlar ve kahramanın iç yolculuğu ön plana çıkar. E-5 romanı ise Almanya'dan Türkiye sınırına kadar olan yolculuğu ele alır ve roman başkişisi Salim etrafa tutulan bir ayna gibi dönemin sosyal gerçekliğini ön plana çıkarır.

Zaman

"İnsan, hatırlama yeteneği ile geçmişmiş, mevcudiyeti ile şimdiye (hal'e), sezgi gücü ile geleceğe bağlıdır." (Tekin, 2004, s. 115) Hatırlama yeteneğinde ise her an, olay ya da durum değil belli başlı kesitler ön plana çıkmaktadır. "Değerlere göre sürdürülen yaşam" (Forster, 2019) saatle

dakika ile değil de yoğunlukla ölçülebilen bir şeydir. Fikrimin İnce Gülü romanında özellikle bu yoğun anlar verilerek geniş bir zaman dilimi ve insanın karmaşık ruh hali gerçekçi şekilde aktarılmıştır. Yazar romana yönelişini “*an’ın anlatımını gerçekleştirmek*” isteği ile açıklar. (Andaç, 2000, s. 66)

Türkiye’ye giriş yapılan anda olay örgüsü başlar. “Haziranın sonuna doğru sabah” güneşin ışıkları ile Kapıkule’dedir. Güneşin doğuşu ve yeni bir güne başlama kurulan hayalleri de sembolize eder. O artık yeni bir Bayram, “Bayram Bey” olarak karşılanmak ister. Gümrük işlemlerini hızlıca halledip yola çıkar. “40 Numaralı Yoldan Öteye” ulaşması ile iç çatışması yoğunlaşır ve daha derinden etkilendiği olaylar ve pişmanlıkların gün yüzüne çıkması ile arabanın hızı da yavaşlar. “Daha Öteye” gitmek köye yaklaşırken aslında beklediği karşılanmaya ne kadar uzaklaştığına da göndermedir.

Akşam olurken köyün girişine gelir. Bu vaktin havanın kararmasına yakın oluşu ile Bayram’ın da bir anlamda dünyasının kararması sembolize edilir.

Yirmi beş yıl gibi uzun bir süre önce hayallerinin peşinden çıktığı yolculuk, bu akşamüstü köyün girişinde bütün anlamını yitirir.

Reel zaman 1950-1975 denilebilir. İç monolog, bilinç akışı, özetleme, geriye dönüş teknikleri ile zaman geriye ve ileriye doğru genişletilmektedir. “*Ford’un satış adamıyla konuşalım bakalım 75’i kaçta bırakacak*” ve “*76’da, 77 icadı bir başka özlem Kezban’ın yerini alacak*” cümlelerinde 1975 yılı olduğu anlaşılmaktadır. Bayram otuz dört yaşındadır ve Ford’u yirmi beş yıl önce, dokuz yaşında görmüştür. Çocukken gördüğü otomobil “*47-48 Ford’u olmalı*”dır. Bazı bölümlerde köyde nasıl karşılanacağını ya da Kezban’ın karşısına nasıl çıkacağını da hayal etmektedir, zamanda ileri doğru bir genişletme söz konusudur. Köyde yapılan kazı çalışması eskiden kalan toprak testilerle bu zamanın daha gerilere de götürülebileceği çağrıştırılmaktadır. Bu durum ile Bayram’ın üç yıl Almanya’da kalışı esnasında çok uzun zaman geçmiş gibi çok şeyin değişmesine de gönderme yapmış olabilir. Romanın yazılış tarihi olarak da kitabın sonunda 1975-1976 yılları belirtilmiştir

E-5 romanı ise sıkıntıyı, bunalımı sembolize eden akşama yaklaşan bir zaman dilimi ile başlar. Yine haziran ayı olmasına rağmen kapalı, yağmurlu bir hava vardır. Salim’in babası öleli iki gün olmuş, Sümbül önce anlamamıştır babanın öldüğünü. “Gecenin Ortası” çaresizliğin doruk noktasını temsil eder. Babanın ölümü ile sarsılan Sümbül gün boyu ölü ile aynı odada bekler. Eşinin gelişi tekrar işe gidişi Sümbül’ü çocukluğunun zor günlerine geri götürür. Kızını yatırırlarla korkutan, baskıcı, sürekli aşağılama ve suçlamalarda bulunan anne ile geçirilen zamanlar geriye dönüş ile verilir. Bir buçuk yıldır Almanya’da olan Sümbül tedavi görmüş ve iyileşmiştir ancak

ruhsal olarak eskiye döner. Salim ise babası ile konuşmalarını hatırlar sürekli. Ne yapacağını bilemez halde evin içine tıklılıp kalmışlardır.

Cuma günü başlayan olay örgüsü yine cuma günü bitirilmiştir. Bir haftalık zaman dilimi babanın cenazesinin çürüyüp kokmasına neden olurken geriye ve ilerleye doğru genişleyen zaman diliminde de Almanya işçileri ve ailelerinin sosyal, psikolojik değişimleri, geçmişten bu güne Türk –Alman ilişkilerindeki durum yansıtılmıştır. Salim'in babası Hasan'ın Çanakkale Savaşına dair anlatıları ile 1914'lere, Süleyman Paşa'ya dair anlatılanlar ile de Osmanlı'nın ilk dönemlerine kadar zamanı genişletmektedir. Bu geriye dönüşler ile Türklerin Almanlara duyduğu yakınlık ve güven verilirken 1980'lerin Almanya'sında durum tam tersine hayal kırıklığıdır. Salim ve eşinin hayalleri ile genişleyen zaman diliminde ise denize girmek ve yaşanan sıkıntıları unutmak, aileye kavuşmak, memleket özlemini gidermek vardır.

Her iki romanda kısa bir zaman dilimi, daha çok geriye dönüşlerle,

genişletilerek verilmiştir. Bu geriye dönüşler roman kişilerinin ruhsal durumu ilgili bilgi verirken daha eskilere dönülen zamanlarda ise toplumsal değişimlere gönderme yapılmaktadır. Bayram bir günde bütün hayatını sorgularken Salim bir haftada, Almanya'ya giden işçilerin bütün sıkıntılarını tanıklık eder. Zaman, Salim aşılması gereken en büyük engeldir sonunda vicdanın rahatlatacaktır. Bayram için ise zamanın bir önemi yoktur ancak arabasının rahatça görüleceği gündüz vakti köye girmesi yeterli olacaktır. Roman başkişilerinin çevresinde ise dönemin zihniyeti belirgin şekilde yer almaktadır.

Mekân

'İtibari mekân, harici âlemi aksettirme endişesiyle tanıtılıyor ve tasvir ediliyorsa "mimesis" e bağlı yapma ve yaratma tarzına uygun bir esere vücut veriliyor demektir'' (Aktaş, 1991, s. 141) Fikrimin İnce Gülün' nde Kapıkule'den başlayıp Ballıhisar'a kadar olan yol ve etrafındaki yerleşkeler, anılardaki yerler mekân olarak kullanılmaktadır. Romanda ''itibari mekân'' ile zaman ilişkisinin gerçeğe uygun tasarlanmıştır. Romanda adı geçen mekânlar iki grupta incelenebilir: Yol boyunca geçilen mekânlar ve anılarda belirtilen mekânlar. Yol boyunca geçtiği bazı mekânalar şunlardır: Kapıkule Sınır Kapısı, Edirne Hayrabolu, Kınık Dersi, Kırklareli, Çorlu, Değirmen Köy, Silivri, Talat Paşa Caddesi, Havsa, Lüleburgaz, Çekmeköy, Küçük Çekmece, Yalıkent, Sporkent, Ambarlı, Yalova Vapuru(Gebze),Yalova, Bursa, İnegöl, Eskişehir, Ballıhisar. Bu mekânlar sadece geçilen yerler olarak anlatılmamaktadır. Havsa, askerlik anılarını hatırlatır, Küçükçekmece'de sıcaktan bunalmışken denize bakıp biraz serinlemek, dinlenmek yerine arabası ilgilenen Bayram'ın zıtlığı verilmektedir. Değirmen Köy, köyden kente göç ve gecekondulaşmayı, Yalova vapuru ve deniz güvensizliği temsil etmektedir.

Yalılıkent ve Sporkent sonradan zengin olanların durumunu yansıtmaktadır. Yol boyunca görülen yerlerdeki değişim 1970'li yılların, tüketim toplumunun bir fotoğrafını sunan arka plan olarak da yer alır.

Anılarda geçen mekânlar ise: Diyarbakır Askeri Cezaevi, Ankara, Ballıhisar, Almanya'da Turing Kulüp, Şereflikoçhisar, Kulluca, Gürpınar, Yedikilise Köyü, Çavuş Tepesi, Başkale, Van, İstanbul, Uludere, Gevaş, Kırkgeçit'tir. Bayram'ın on beş yaşında çıktığı yolculuk da köyü Ballıhisar'dan gittikçe uzaklaşacak şekilde düzenlenmiştir: Şereflikoçhisar, Eskişehir, Ankara, İstanbul, Almanya. Köyden mesafe olarak uzaklaşılırken akrabalarından, arkadaşlarından hatta insanlıktan da gittikçe uzaklaşmaktadır. Doğu-Batı şehirleri, Almanya-Türkiye, köy-şehir birlikte verilerek buralardaki sosyal yaşam ve insan üzerine etkileri de karakterlerin tanıtılmasında rol oynamıştır. Almanya romanda çok sık yer almamakta daha çok Türkiye'den belli yerler anlatılarak genel bir tablo verilmektedir.

Bayram, yolda gelirken bir an için arabayı durdurup toprağa uzanmak ister. Bu durum insanın topraktan yaratılıp tekrar toprağa döneceği inancı ile

yorumlanabilir. Doğa Berna Mora'ın Kuyucaklı Yusuf için belirttiği gibi kahramanların bunalım anlarında sığınaklarıdır. (Moran, 2005, s. 21-45) Ancak Bayram kendini sağaltmak yerine durmadan ilerlemek ve bir an önce kendini sahip oldukları ile ispatlamak derindedir. Kendine ayıracak kısacık bir zamanı dahi yoktur. Mekânların hızlı değişimi ile insan hayatının hızla sona yaklaşması, tüketilmesi, romanın içeriği ile uyumludur.

E-5 romanında ise mekân, Almanya yaşadıkları mekânlar, yol boyunca görülen mekânlar ve anılarda canlanan mekânlar olarak ayrılabilir. Almanya'da Salim, eşi Sümbül ve Salimi' in babası Hasan'ın yaşadığı ev: dar, karanlık, avlusu yüksek duvarlarla çevrili, duvarları kirli bir odadır. Avluda ise dolmuş çöp bidonları kokmaktadır. Sanrı hastası Sümbül'ün babanın ölüsü ile bu odada iki gün geçirmesi sonucu hastalığı nükseder. Baba oğlundaki değişimi mekândan yola çıkarak özetler '*Eskiden olsa bu duvarlar böyle kirli mi dururdu senin evinde; badana yapardın, boyardın. Akıntıdaki deniz çakılları gibi ak pak olsun isterdin her şey*' (Dal, 1979, s. 8) Salim eve öyle yorgun gelir ki hiçbir şey ile ilgilenemez. Mekân ile kurulamayan bağlar, yaşadıkları ülke ve o ülkenin insanları ile de kurulamaz.

Yola çıktıkları araba yine eşyaların rastgele yerleştirildiği dağınık ve sıkışık bir mekândır. Yol ise romanda ana mekân olarak karşımıza çıkar. Aracın üzerinde kutu için bir ölü ile çıkılan yol; yakalanma korkusu, eşin rahatsızlanması, yağmur, trafik sıkışıklığı, kaza gibi nedenler ile çekilmez bir çileye dönüşür. Türk işçilerinin arabaları eşya ile tıka basa doldur Salim de bu işçilerden birinin yolcularını arabasına almak zorunda kalır. Bayram'ın

Türkiye'ye götürmek üzere insanlara söz verip sonra kaçarcasına yola çıkmasına karşılık Salim yolda yardım isteyen kimseyi geri çevirmez. On beş yıl bu yollarda gidip gelen işçinin yol ile ilgili tespiti: *''cehenneme düşmektir.''* (Dal, 1979, s. 105) Nitekim öyle de olur yolda pek çok kaza atlatan Salim aynı zamanda pek çok kazaya da şahit olur. Babanın Çanakkale savaşı ile ilgili anlattıklarına benzer sahneler yaşanır: *''kollar bacaklar kopup saçılmış, kanları yıkıyor yağmur suları, Bu yağmura kan mı dayanır be Türk canlar... İnan olsun Türk; bıyıkları, kafasından belli.''* (Dal, 1979, s. 94)

Ülkesini kurtarmak için savaşılanların yerini hayata tutunmak için savaşılanlar almıştır. Bu işçiler içinde daha çok kazanmak hırsıyla yanlış işler yapanlar da vardır. *''Eskiden bir Şark Ekspresi vardı. Avrupa ülkelerini bizim topraklara bağlayan bir tren... Batılılar Doğu'ya özgü buldukları tüm yasa dışı olayları filmlerinde, romanlarında olsun hep bu Şark Ekspresinde geçirmeyi alışkı edinmişlerdi. Şimdi E-5 yolu üstünde böylesi romanlar, filmler yaygınlaşmaya başlarsa hiç şaşırma... Serüvenlerin başkişileri herhalde bizimkiler olur...''* (Dal, 1979, s. 213) Yol boyunca geçilen Almanya, Yugoslavya, Macaristan, Bulgaristan'da sınır kapılarındaki uzun kuyruklar da yurda dönen işçiler için ayrı bir sıkıntıdır.

Türkiye'ye dair hatırlanan yerler ise Çanakkale savaşına katılmış olan Hasan'ın anılarında Kilit bahir, Seddülbahir, Gelibolu gibi Çanakkale'deki mekânlar. Bu mekânlar özellikle Almanların Türklerle aynı safta savaştığını, yakınlıklarını vurgularken geçer oysa Türkler artık Almanya'da bu yakınlığı görememektedir. Onlar şehrin dışında, eski, sanayi bölgesinde kalmış Almanların pek bulunmadığı yerlerde yaşamaktadırlar. Tuvaleti banyosu genellikle dışarıda olan bu evlerde bir odayı iki üç kişi paylaşmaktadır.

Sümbül ve Salim'in anı ve hayallerinde geçen Çanakkale ise daha çok deniz ve yatırlar ile özdeşleşmiştir.. Deniz sağaltıcı, kişiyi rahatlatıcı bir kaçış mekânı olarak karşımıza çıkar. Sümbül'ün babası denizde ölmüş ve cenazesi bulunamamıştır. Sümbül ne zaman daralsa Çanakkale'de denize girdiğini hayal eder. Annesi denizin güvenilmez olduğunu, toprağın iyi olduğunu söylese de kızını yatırlarla, denizle korkutup hasta eden de odur. Yine Çanakkale'de Deniz Hastanesinde iyi bir doktorun olduğu Sümbülü iyileştirebileceği söylenir. Yatırlar anılardaki mekânlar olarak sıkça karşımıza çıkmaktadır. Roman kişileri başlarına gelen pek çok şeyi yatırlardan bilirler. Ferit'in eşi yolda kaza olmasın diye yatırlara kurban adar, Salim Almanya'ya gelişini yatırların yardımı olarak düşünür, Sümbül yatırlardan korkar, Hasan kurtuluş savaşında yatırların kendilerine yardım ettiğini anlatır. Sümbül'ün annesi sürekli yatırlara su taşır, hizmet eder.

Her iki romanda yol asıl mekân olup E-5 romanında Almanya-Türkiye sınır kapısı arasındaki yol, Fikrimin İnce Gülü'nde ise Kapıkule Ballıhisar

arasındaki yol mekân olarak kullanılmıştır. Her iki romanda roman kişilerinin doğup büyüdüğü yerler geriye dönüşlerle verilmiştir. Almanya’da yaşadıkları mekânlar çok ayrıntılı değildir. Bu durum işçilerin kendilerini oraya ait hissetmemesi, mekânla bir bütünlük kuramaması olarak yorumlanabilir. Konuk işçiler için asıl mekân, anavatan yine Türkiye’dir.

Şahıs Kadrosu

‘Şahsiyetimizin büyük bir kısmı başka insanlarla olan ilişkimiz içinde aydınlığa kavuşabilir.’ Her iki romanda da roman başkişisinin etrafındaki insanlar hem onu hem de dönemin özelliklerini vermede kullanılmıştır. Kişiler incelenirken ‘başkişi’ sinin geçmişi, hırsları, hayata bakışı ve toplumdaki yeri ve dönem özellikleri ‘norm karakter’, ‘kart karakter’ ve ‘fon karakterler’ yardımı ile çizilmektedir. (Stevick, 2021)

Roman Başkişisi

Köylülerinin “Deloğlan”, “ayranı yok içmeye” diye alaya aldıkları “Bayram Ünal” roman boyunca takip ettiğimiz ve olayların merkezinde yer alan tek kişidir. Anasız babasız büyümüş olması ve köylülerin alayları ondaki ezilmişlik hissini körükler. Sahip olma ve sahip oldukları ile başkalarından üstün olma arzusu ile on beş yaşında köyden kaçarak çıktığı yolculuktan kendini kanıtlamış olarak dönmek ister. Hayatı bu sıkıntılı yolculuk boyunca heba olurken o hep bencilliği ile ‘yalınkat’ bir karakter olarak kalır. 1961’ten itibaren Almanya’ya giden çok sayıda Türk işçisinin bazı özelliklerini temsil eder. Bunun yanında kapitalizmin ve bir yönüyle de modern hayatın insana dayattığı para kazanma ve sahip olma hırsına hayatını feda etmesi ile daha geniş bir kitleyi temsil ettiği de söylenebilir. Başta kendisini büyüten amcası olmak üzere, köylülerine, iş arkadaşlarına, yakınlaştığı kadınlara, kendisine evini açan Almanya’daki Türk aileye hatta sevdiği kıza, Kezban’a, bile ihanet eder. Onun kendini görünür ve değerli hissettiği tek yer Mercedes marka arabası “Balkız”ın sürücü koltuğudur. Romanın sonuna kadar bütün metin halkalarında onun iç hesaplaşmasını görsek bile bu hesaplaşmada hep kendini haklı görerek yakınındaki insanların onu dışlamalarının haklılığını da kanıtlar. Çocukluğunda gördüğü Ford’un sahibi gibi saygı ile karşılanamamak onun için en büyük ceza olur.

E-5’te ise roman başkişisi Salim’dir. Adının anlamı ile de uyumlu bir kişilik olup eşine, babasına elinden geldiği kadar iyi davranmaya, onları rahat ettirmeye çalışır. Sanrı hastası olan eşinin ve sedef hastası olan babasının tedavisi için çok zor şartlarda çalışır, mesaiye kalır. Almanya’ya gelişini ‘Almanya işi olmuşsa dedelerin güzelliğinden, bize olan iyiliklerinden’ diye düşünür. (Dal, 1979, s. 42) Ancak boyu posu yerinde bir adam oluşu Almanların hoşuna gittiği için alınmıştır. O, Bayram gibi değildir. Kimsenin

hakkına girmemiş, kimseyi kandırmamıştır. Küçük dünyasında mutlu olmaya çalışan Anadolu insanıdır. Ancak çalışma şartlarından dolayı zamanla robotlaşır. Çanakkale gazisi olan babası Hasan ile hayata bakışları giderek uzaklaşır birbirinden. ‘O, tarihine, geçmişine sahip çıkılmasını isteyen biridir. Salim ise, babasına büyük bir saygı duymasına karşılık işten yorgun argın eve döndüğünde bu hikâyeleri, anıları pek dinlemek istemez. O, yaşamın katı gerçekliği karşısında ayakta durmaya çalışmaktadır. Geçmişin şanlı, parlak tarihi Salim’i pek de ilgilendirmez.’ (Cengiz, 2009, s. 122)

Onun ne araba tutkusu ne para hırsı vardır. Ancak babasını karton kutuya koyuşu, ölünün yanında sigara içmesi, yatıp uyuması, yemek yiyip televizyon izlemesi manevi değerlerinin zayıflığı olarak yorumlanabilir. Yolda kimi zaman iç hesaplaşma yaşar. Kâbus görür: kızgın kohlara atılır, vücuduna demirler batırılır, babasına kurtar diye yalvarır. Bu durum onun vicdan azabı çektiği şeklinde okunabilir.

Yolda karşılaştığı insanlara, kendisi de çok zor durumda olmasına rağmen, yardım eder. Arabasına aldığı herkes kendi bakış açısı ile Almanya yaşamını gözler önüne serer. Ailesine şiddet uygulayan ve sonrasında vicdan azabı çeken babalar, küçük yaşta cinsellikle tanışan çocuklar, iş ile ev arasında savrulup çocukları ile ilgilenemeyen anneler, Alman kültürü ile yetişip ailesine yabancılaşan hatta kin besleyen gençler, kaçakçılar, dolandırıcılar, para hırsı ile her türlü hileye başvuranlar..vs.E-5 bir film sahnesi gibi Salim’in etrafında izlenir.

Yolda tanıştığı öğrenciye adresini verip ne zaman isterse para göndereceğini söyler hatta o genci arabaya aldığı için komünist zannedilip tutuklanır, babasının ölüsünü yakalatır. Salim, zamanın, bilmediği kanunların, zor şartların, cahilliğin kurbanı olmuştur. Edilgen konumda oluşu ile hırlarının peşinden giden Bayram’dan ayrılır. ‘... Salim, dünyanın hiç de onun tanıdığı, bildiği bir yer olmadığını romanın sonunda kendi ülkesinde hapse düşünce anlar. Kapıkule’de rüşvet alan memur ve polisleri görünce bu şaşkınlığı daha da artar. Bu saf Anadolu insanlara güvenmemeyi romanın sonunda iyice anlar.’ (Cengiz, 2009, s. 123)

Norm Karakterler

Romanda Bayram’ın hatalarını yüzüne vuran kişi sevgilisi Kezban’dır. Norm karakteri ‘gerçeklik’, ‘sağduyu’ ile hareket eden ve ‘aydınlığa çıkarma’ işlevini üstlenen karakterdir.(Stevick, 2021, s. 186) işlevini üstlenir. Bütün samimiyeti ile Bayram’ı aile olmaya, ele le verip birlikte çalışmaya ikna etmek ister. Yanında olup hayatın yükünü paylaşma ister. Balıkçı ile evlenmesi Bayram’ın kimseyi tanımaz tavrına isyandır. Bayram’ı Almanya’dan dönsün diye üç yıldır bekleyen Kezban onun İbrahim’e

yaptığını duyunca çabasının hep boşa çıktığını anlar ve vazgeçer artık beklemekten.

Kapıkule Sınır Kapısı'nda memur olarak çalışan Vedat da norm karakter olarak ele alınabilir. Toplumda normalleşen rüşvet karşısında tek başına durmaya çalışandır. Gurbetçileri bilinçlendirmeye çalışan tek kişidir.

Gerçekleri söylese de kimse onu dinlemez hatta bu tavrı yüzünden dokuz köyden kovulan insanı temsil eder.

E-5 romanında Salim'in babası oğlunu sürekli uyarır. Çalışma şartlarını, yaşadıkları evi görünce yurda geri dönmek konusunda ısrar eder. *'Kıstırılmışlar sizin gibileri kendi memleketlerine, sabana koşulmuş camış gibi ha babam işe sürmekte'ler 'diyerek isyan eder.* (Dal, 1979, s. 25) *"Bu çocuklar buralarda sebil oluyordı. Salim, yeniden Çanakkale'ye dönsündü. Balıkçılıktır, badanacılıktır, boyacılıktır... Yaşayıp gidiyor ya işti... Türk Türk'ü aç mı koyardı? İnsanın kendi toprakları gibisi var mıydı canım? Hem bu Almanlar da değişmişti... Birinci Savaş'ta böyle değillerdi"* diye düşünür Hasan (Dal, 1979, s. 14)

Kaya Bey de işçilerin durumunu *"masallara"* inanmaya benzetir. Ona göre evvela işçiler bilinçli olmalı ve kendi haklarına sahip çıkmalıdır. (Dal, 1979, s. 206). Toplumculuğu, işçileri savunan sosyalist gence ve Salim'e bir anlamda yol gösterendir.

Kart Karakterler

Yalova Vapurunda Bayram'ı gören ve zengin zanneden Ayfer kendi kendine *"giyinişi salakça ama sen onu çekip çevirirsin "* diyerek onunla evlenip rahat etme hayalleri kurar. Ailesinin sağlayamadığı refahı vapurda karşılaştığı bir yabacının kendisine sağlayacağını umar ancak kısa sürede kendinden faydalanmak istediğini anlar. *"Hoş geldin Ziya'nın yabanı"* diyerek eski sevgilisinden daha beteri ile karşılaşmanın hayal kırıklığını yaşar. Vapurun dışında karşımıza çıkmayan bu *"kart karakter"* roman okunduğunda akılda net bir şekilde kalan kahramanlardan biridir. *"... Çarpıcıdır. Tek, yoğun, canlı unsurları somutlaştırır. Okuyucuda karışık tepkiler uyandırır..."* (Stevick, 2021) Ayfer sırf zengin diye hiç tanımadığı bir adamın arabasına binmesi ile yadırganır. Ailevi sıkıntılar yaşayan ve bu durumdan kendini kurtarmak isteyen bir genç kız olarak düşünülürse de acınabilir bir karakterdir. Bayram, Kezban ile karşılaştırarak daha üstün bulduğu Ayfer'e de en başından beri onu bırakıp gitmek için yavaşır. İstedığı her şeye sahip olamayacağını anlaması için Bayram'ın karşısına çıkarılan Ayfer'in bir fonksiyonu vardır: Bayram'a haddini bildirmek.

E-5 romanında Ferit ailesi için çırpındığını düşünür. Ancak eşi ve oğlunun gözünde ailenin dağılmasının bir sebebi de odur. Onun yaşadıkları trajedidir. Hem ağlar, çaresizdir hem de içki içer ve ailesine şiddet uygular durumu çıkmaza sokar.

Fon Karakterler

Roman başkişisinin psikolojisini, hayata bakışını anlayabilmek adına insan ilişkileri önemlidir. Olay örgüsünde karşımıza çıkan fon karakter *‘çarkın dişlilerine’* benzetilmiştir. *‘Bu karakterler romandaki olayları yorumlayan bir koro gibi görev yaparlar.’* (Stevick, 2021, s. 185) Bunları Fikrimin İnce Gülü Romanında iki başlık altında inceleyecek olursan ilk grupta yol boyunca karşılaştığı kişiler ve ikinci grupta bilinç akışı ile kahramanın bize tanıttığı kişiler yer alır.

Yolda karşılaşılan kişilerden bazıları kendisi gibi yolcu olanlar: Güldenhouse sürücüsü, Yılmaz otobüsünün sürücüsü ve yolcuları, kaza yapmasına sebep olan biçer -döverin sürücüsü çocuk, yolda karşılaştığı diğer kamyon sürücülere, Veli ve ailesidir. Yoldaki diğer kişiler köfteci çırağı ve lokantada yemek yiyen müşteriler, yedek parça satan dükkânın sahibi, vapurdaki yolcular, köyün girişinde karşılaştığı çoban, gümrük memurları: Nuran Hanım, Vedat ve Hakkı’dır. İkinci grupta ise: Köydeki dayısı Raşit ve onun oğlu Rüstem Ağabeyi, raporunu değiştirdiği köylüsü İbrahim, İsmail, Solmaz, tacir, yanında çalıştığı Rıfat Usta, Sarıcaların Ömer, laborant ve rapor için aracı olan adam, arkadaşı Adil, komutanları, Havsalı yedek subay, kaçakçı, Almanya’daki işçiler: Hıdır, Yaşar, Rıfkı, Numan, Polonyalıdır.

E-5 romanında ise Salim’in eşi Sünbül zamanın tipik bir Anadolu kadınıdır. Okutulmamış, annesi tarafından hurafelerle korkutulmuştur. Çocukken yaşadıklarının izlerini henüz silememişken evlendirilmiş ve Almanya’ya gelmiştir. Onun dünyası korku ve tedirginlikle dolu tek kişilik bir dünyadır. Tedavi görmüş olsa da tekrar rahatsızlanır ve Salim’in yolculuğunu zorlaştıran bir unsur olarak yerini alır. Çalışıp eşine destek olamazken manevi anlamda da Salim yalnız kalır.

Fabrika işçisi Galip, Salim’in ablası Seher, eniştesi Kemal, Naciye teyzenin oğlu Ahmet, Dilmaç Kemal, Kilitbahirli kayıkçı Hikmet, Ferit’in çocukları, yolda kavga eden Türk işçiler, motel görevlileri, Hasan’ın Komutanı Dursun Onbaşı, yoldaki diğer sürücüler, fabrikadaki Alman işçiler, gümrük görevlileri fon karakterlerdir.

TEMATİK İNCELEME

Yol, Yolculuk ve Araba

Yol, edebi türlerin pek çoğunda karşımıza çıkan bu kavram kaçış, arayış, umuda hareket etme, çile çekme, olgunlaşma gibi anlamları temsil eder. Fikrimin İnce Gülü edebiyatımızda '*ilk yol romanı*' kabul edilir. (Ankara Üniversitesi , 1996, s. 119) Her iki romanda da yolculuk teması işlense de Fikrim' in İnce Gülü' nde roman kişinin kendi içine yolculuğu ön plana çıkar, E-5 romanında ise anlatıcı yol boyunca gezdirdiği ayna olarak roman kişisini kullanır. Almanya-Türkiye'yi arasındaki bu yol iki farklı medeniyeti birbirine bağlamasının yanında kişilerin geçmiş-şimdi, memleket-gurbet, iyilik-kötülük gibi bağlarını da hatırlatır niteliktedir. Her iki romanda da Almanya'ya gidiş umuda yolculuktur ve çekilen sıkıntılar göze gözükmaz. Dönüş yolu ise iç hesaplaşmaların, hayal kırıklıklarının yoğun hissedildiği hem fiziki hem ruhsal bir yorgunluktur.

Fikrimin İnce Gülü, hem gerçek anlamda köyüne dönen bir işçiyi hem de mecaz anlamda hayatının anlamını kavrama yolunda olan insanı anlatır. Yol, Bayram'ın deyimi ile menzile varır ancak çekilen çileye değer bir sonuç elde edilemez. Çünkü onun mücadelesi yüce bir amaç ve iyilik için değil ezilmişliğini bastırıp bey olmak ve kendini ezen konumunda görmek içidir. Geleneksel anlatı kahramanlarının tersine modern zamanın anti-kahramanı kaybetmeye mahkûmdur. Bayram da bütün çabasına rağmen komik ve iticidir.

Salim ise zorunlu ve ani bir kararla yola çıkar. Babasının ölüsüne karşı saygısız sayılabilecek davranışı yolda yaşananlarla geri planda kalır çünkü Salim etrafındakilerden daha temiz ve masumdur. Yol; pek çok ülke ve şehri, farklı milliyetteki insanları, Almanya'ya giden Türk işçilerinin farklı yönlerini gösterebilmesi bakımından fondur. Salim, yardım sever, cömert, vicdanlı, cesur ve açık sözlüdür. Kaçakçı tır şoförlerinin '*sarı kız*' diye tabir ettikleri uyuşturucuyu fark edemez ve içer, başkalarına yardım edebilmek için vakit kaybeder ve babasının ölüsü kokar. Bu yolculuk ona düşünsel anlamda bir olgunluk kazandırmaz. Onun tek hedefi babasını toprağa verip geri dönmektir. Yazar, değişmeyen gerçeğe ayna tutup, roman başkişisini romanın sonunda olduğu yere geri bırakır.

Yol, romanda aşılması gereken mesafe olduğu kadar yol boyunca geçilen yerler romanın başkişisi Bayram'ın zihnindeki çağrışımlar için bir arka plan da oluşturmaktadır. Havsa' dan geçerken askerliği sırasında Ergani'den alıp Diyarbakır Cezaevi'ne getirdikleri Havsalı yedek subayın kendisi ile konuşmaya çalışması ve dayak yiyişini hatırlar. Yol kenarlarındaki fabrikaları gördükçe Almanya'da beraber çalıştığı arkadaşlarının birlik olup memlekette bir fabrika açalım, diyerek kurdukları hayalleri hatırlar. Yol kenarlarındaki

binaların sayısının hızla artmış olması toplumdaki hızlı değişimi hatırlatmaktadır. On beş yaşında evden kaçarak çıktığı bu zorlu yolculukta kandırılmış, aşağılanmış, yorulmuştur. Sivrihisar, Eskişehir, Ankara, İstanbul ve Almanya bu yolculukta aşılması gerek engellerin bulunduğu duraklardır. Toplumda erkekler için bir tür erginleşme sayılan askerlikte de yollardadır hep. Onu hep yolda bekletirler, komutanı yolda arabayı üzerine sürer. Dönüş yolu da yine aşılması gereken engellerle doludur. Kamyon sürücüsünden dayak yemiş, karısı gibi gördüğü namusu saydığı arabası defalarca hasar almış, kaza yapmıştır. Yıllarını harcayarak hazırladığı dönüş yolu ruhsal anlamda boşlukla son bulacaktır.

E-5 romanında yol, Salim'in en zor sınavı gibidir. Yol güzergâhını bilmez, yanında harita yoktur. Diğer Türk yolcularının peşine takılır yolunu bulmak için. Bu durum onun ve temsil ettiği kitlenin hayata karşı durumunu da özetler. Çoğu eğitim seviyesi düşük, nitelsiz olup bedensel olarak sağlıklarına bakılarak işçi olarak seçilmişlerdir. Dolayısı ile çıktıkları umut yolculuğunda birbirlerine rehberlik edemezler. Salim'in yolda tanıştığı kişiler onu yavaşlatır, sıkıntılarına ortak eder. Geçmişini düşündüğünde yola odaklanamaz ve kazalar atlatır. Uzun bir yol, yağmur, sis, trafik sıkışıklığı da bedensel olarak yorar. Bu romanda yol, roman kişisi için yabancı olan şehirlerden geçer dolayısı ile geçmişi hatırlatma işlevi yoktur. Avrupalı insanlara gümrüklerle ayrıcalık tanınması, trafik polislerinin Türklere karşı olan sert tutumları, kazalara karşı kayıtsızlık yolun bir sahne gibi kullanılması ile gözler önüne serilir.

Yoldaki işçiler için araba hem bir araç hem de bir zenginlik göstergesidir. *'Romanlarda tematik çatışmanın yol ve yön almasında, merkez figürün oluşmasında, kişileri ve arabaları birbirinden bağımsız ele alamayız; neredeyse bu iki unsur tekleşmiş olarak, birbiriyle iç içe girmiş işlevlere sahiptirler.'* (Narlı, Araba Sevdaları, 2002) Bayram'ın Mercedes'i ya da Mercedes'in Bayram'ı yoldadır. Yoldaki herkesle çatışması arabası içindir. Köyü Ballıhisar'dan on beş yaşında çıkmış altında Mercedes'i ile yıllar sonra statü kazandığını düşünerek dönmektedir. Mercedes hem bir marka ile sembolleşmiş zenginlik hem de Bayram'ı özgür kılan bir araçtır. Bir yuva kurmayı, Kezban'la evlenmeyi, zaman zaman düşünse de bir arabaya sahip olma arzusu daha baskın çıkar. Çünkü araba başkalarına gösterilebilecek, hiçbir yere ait olmayan Bayram'ı oradan oraya taşıyacak bir araçtır. Tek başına yaptığı yolculukta Mercedes'i Balkız ile sürekli konuşarak onu kişileştirmektedir. Başkalarına göre *'bok rengi, sidik rengi, hardal rengi'* Bayram'a göre *'bal rengi'* olan bu araba hem kahramanın yol almasını sağlayan yardımcısı hem de taşınması ve korunması gereken en değerli yüküdür. *'İstikbal, şan ve şeref'* tir. Arabanın Bayram için vazgeçilmezliği çocukluğu ile ilgilidir. İlk olarak köye gelen Ford'un sahibi köyedeki herkes tarafından eli

öpülen, yaşlılarca saygı gösterilendir. Vapurda karşılaştığı zengin koca hayali kuran Ayfer '' Mercedes' li bey bile peşime düştü benim'' avuntusundadır ve son olarak Kezban Bayram'ın arabaya kendisinden çok önemsemesine içerlese de arabası olan bir kocayı yeğ tutmaktadır. Bayram bütün bu algının kurbanıdır aslında. O yalnız bir işçi değil sistemin, dönem anlayışının ve yalnızlığın pençesinde soruları ile boğuşan çağın insanıdır. Araba sevdası öyle aklını bulandırır ki araba ile Kezban arasında tercih yapmak zorunda kalmanın bunalımını yaşar. Ömrünü tüketerek sahip olduğu şeyin aslında bir metal yığınının ibaret olduğunu anladığında ise kimsesi kalmayacaktır artık.

E-5 romanında Salim için arabanın araç olarak kullanılması dışında bir anlamı yoktur. Onun varlıklı olmaktan, zenginliği ile hava atmaktan önce ailesini sağlıklarına kavuşturma endişesi vardır. Arabayı rastgele eşyalarla doldurur, başka yolcuları ve eşyalarını arabaya alır. Araba bozulduğunda tek endişesi geç kalmaktır. Ancak diğer Türk yolcuların arabalara bakarak kıyas yaptıkları görülür. Ancak Salim'in ne arabasının renginden ne modelinden söz edilir. Araba, bilmediği bir yolda birilerinin peşine takılıp Türkiye'ye gelmeye çalışırken kullandığı bir araç olmasının dışında başkalarına yardım etmek için de bir nesnedir. Şahsileştirilmez, anlam yüklenmez.

Para Hırsı, Değerler Çatışması ve Aile

Fikrimin İnce Gülü romanında başından sonuna kadar iç çatışma verilir. Çatışmanın bir tarafında para diğer tarafında ise insan hayatına anlam katan her şey vardır: sevgi, aile, arkadaşlık, vefa, sadakat... Bayram'ın insanların gözünde saygın bir yer edinmek, sevilmek isterken herkesi kaybedişi çok trajiktir. Suç ve Ceza'nın Raskovnikov' u gibi Bayram'da kimsenin bilmediğini sandığı suçlarını kendi içinde defalarca mahkeme eder. Ancak onun farkı her seferinde kendini haklı çıkarmasıdır. Bitmeyen hesaplaşmanın nedenini de burada aramak gerekir.

Anne babası ölmüş olan Bayram çocukken itilip kakılmıştır. Para ile güç, sevgi, değer satın almak ister. Para kazanmak için dinlenmeden çalışır. Biriktirdikçe para araç olmaktan çıkıp amaca dönüşür.. Yol boyunca özlediği Türk yemeklerini tatmak için iştahı kabarsa da cebindeki paraya kıyamaz. En temel ihtiyaçlarını bile karşılamadan yaşamaya çalışır. Yenilenin içilenin hesabı yapılmaz denilen bir toplumda Bayram'ın bu tavrı çevresinde hep dışlanmasına sebep olur. Bayram uç bir örnek olarak sunulsa da romandaki diğer kişiler için de para çok önemlidir. Almanya'da işçi olarak çalışan Veli ailesi ile birlikte Türkiye'ye dönerken arabası tıklım tıklım eşya ile doludur.

E-5 romanında Salim ailesi için çabalar. Para hırsı olmasa da ağır çalışma şartları onu insani duygulardan uzaklaştırır. Diğer işçiler için durum daha da kötüdür. Sendikal örgütlenmeye korktukları için yanaşmazlar, yurttaşlarının

kaza sonrası etrafa savrulan cesetlerini sohbet ederek izler, yolda kalan kimseye yardımcı olmazlar. Ferit isimli Türk işçi ve ailesi de romanda geniş yer tutar. Türkçe öğrenmeden kilise kreşine verilen bebekler, anne baba ile birbirlerini anlayamaz şekilde yetişir. Ev işlerini yapıp, kardeşlerine bakmak zorunda kalan erkek çocuklar, cinsel kimlik karmaşası yaşar. Eğitimsiz anne babalar ağır çalışma koşullarının da etkisi ile tahammülsüz ve şiddet eğilimli olup çocuklarını hırpalatırlar. Ailelerden alınan çocuklar Türkiye'ye kesin dönüş yapan aile için ayrı bir sancıdır. Aileler parçalanmış, çocuklar iyi bir eğitim alamamış, iki kültür arasında kalıp bocalamıştır. Almanya'da çekilen sıkıntılar; kaybedilen sağlık, gençlik, evlatlar maddiyatla telafi edilmeye çalışılmıştır.

Yalnızlık ve Ezilmişlik

Kişiliğin büyük oranda çocukluk yıllarında oluştuğuna dair pek çok araştırma vardır. Bayram, sadece kendini düşünen itici biri olarak gözüke de öksüz yetim oluşu, köylünün kendisiyle dalga geçişi düşünülürse şartların kurbanıdır. Ona acıyan, anlayış ve şefkatle yaklaşan tek kişi Kezban'dır. Köyde dalga geçilen çocuk kurban rolünü öyle benimser ki Ford'a kurban keselim dediklerinde kendini keseceklerini sanıp dehşete düşer. Sivrihisar 'da ekmeğin parayla satıldığını dahi bilmeyen bu köylü çocuğu yine "garip" tir. Temizel Oto Tamirde çalışırken kaza sonucu yanan yüzü ise ömrü boyu içindeki yara sızladıkça titrer.. Kaldığı ikilemde ağır basan hep maddiyat olur. Askerliği sırasında Doğu ve Güneydoğuda askerin kaçakçılara, sivillere davranışlarından, Havsa'lı subaya yapılan muameleden etkilenir. Bir süre sonra, tutuklananlar karşı kendisi de aşağılayıcı bir tavır takınır hatta fırsat bulursa onları itip kakar. Ezilmişlik duygusunu öyle yoğun yaşar ki başkalarını ezmek onu rahatlatır. Askerde üzerine cip süren komutanı ve askeri disiplin zaten içe kapanık olan Bayram'ı daha da ezilmiş bir adama dönüştürür. Güvensizlik onun temel kişilik özelliği halini gelir ve sonraki yaşamında ne giyerse giysin üzerinden atamadığı bir kılık olur. Almanya'da da durum değişmez.

Türk işçiler, Almanlar tarafından adeta bir robot gibi hızla çalışan makinelerin başında saatlerce çalıştırılmaktadır. Hak ettikleri şartlarda çalışmadıklarını eleştirdiklerinde Bayram: " *kibarlığına cömertliğine bir karşılık verememekten*" çekindiğini söyleyerek tepki çeker. Para isteyecekler korkusu ile arkadaş toplantılarına katılmaz, gezmez. Başını belaya sokmamak için tartışmalara katılmaz ve fikir beyan etmez. Dışlanmasının sebebi de bunlardır.

İnsanlarla sağlıklı ilişkiler kuramaması çocukluğunda yaşadıkları ile anlaşılmaya çalışılsa da Bayram, insandan çok paraya ve güce sığınarak ezilmişliğini telafi etmek ister. Para kazanırken de etrafındaki herkesi

kaybederek içinden çıkılmaz bir döngüde harcanır. Yolda gelirken diğer arabalar ile kendi arabasını sürekli kıyaslaması, Gülden House sürücüsünün kendisini kışkırttığını ve bu yüzden kendisi ile uğraştığını sanması üstünlük çabasıdır. Almanya’da Almanlar ile eşit şartlarda çalışmayan, iş güvencesi olmayan, adeta bir robot olarak görülen Türk işçileri yurda geldiklerinde kendileri de hemşerilerini ezme çabası içine girerler. Bayram bu insanların temsilcisidir. Üstelik o, her iki ülkede de ezilen olmakla uç bir örnektir.

Bayram’daki para hırsının nedeni de sonucu da yalnızlık ve eziklik duygusudur. Franz Lehar yazan kırmızı gömleği, hasır şapkası ve gözlükleri ile dikkat çektiğini sansa da Mercedes’e yakışan bey olamaz hiçbir zaman.

Arabası ile kaza yaptığında bile köylünün kendisi ile dalga geçeceğini düşünür. Çünkü o arabanın sahibi değil araba için hayatını kurban edendir

Salim ise babasının savaş anıları ile büyümüştür. Türkün cesareti, kahramanlığı, Kuvayimilliyeye kahramanları, Atatürk’ün vatan için yaptıkları artık ezberindedir. O gençliğinde gezip tozmuş, arkadaşları arasında saygınlığı olan biridir. Ekonomik sebeplerle Almanya’ya gelmek zorunda kalmıştır. Kendine güveni vardır. Ailesi ile bağları kopmamış, evlenmiş ve sorumluluklarının bilincindedir. İşçi seçerken kendilerini soymalarını gururuna yediremez. Ancak Almanya’ya gelmesi ile dil bilmeyişi, maddi sıkıntılar, Alman kanunlarını bilmemesi, Türk konsolosluğunun kendilerine yardımcı olmayacağı düşüncesi onu sindirmiştir.

Babasının ölümü üzerine derdini kimseye açamaz, yol göstereni olmaz. Yola çıkarken Karısı Sünbül’ü de Almanya’da hasta halde bırakmaya gönlü razı olmaz. Bir bilinmezliğe doğru yol alırken karşısına kim çıkarsa çıksın ondan medet umacak psikolojidedir. Yolda tanıdığı Türk işçiler onun küçük dünyasını darmadağın eder. Siyasetle hiçbir ilgisi olmadığı halde hapse atılması da dönemin şartlarının insanları ne kadar kolay suçlu konumuna sokabildiğini de göstermektedir.

Romanda baba ile oğul, geçmiş ile şimdi arasında bir zıtlık dikkati çeker. Geçmişte Almanlar bize dosttur ancak şimdi düşmanca davranmaktadır. Geçmişte Türk milleti büyük işler başarmıştır şimdi ise Almanların kölesi gibi çalışmaktadır. Bu zıtlık Salim’in Almanya öncesi –Almanya sonrası kişiliğinde de dikkati çeker. Salim’in ömrünün geri kalanında insani duyguları kaybetmiş olarak kalacağı anlaşılmaktadır. Arkadaşına yazdığı mektuptan anlaşılır ki: Türkiye’de hapistedir ama o bu durumdan değil Almanya’daki fabrikadan atılmaktan korkar. Her iki romanda da roman başkışisi Almanya dönüşü bedenlen de ruhen de çökmüş, sindirilmiştir. Buna rağmen Türkiye yolunda iken yine Almanya’ya dönmeyi istemeleri çaresizliğin bir kanıtıdır.

Rüşvet

Almanya'ya giden işçilerin tamamlamaları gereken evrak işlerinden, yurda giriş ve çıkışlardaki gümrük işlemlerine kadar pek çok yerde rüşvet alınmaktadır. Kapıkule Sınır Kapısı'nda memur olan, Nuran Hanım "*alçak gönüllü bir gazlı çakmak ya da alçakgönüllü bir şişe şampuana*" tenezzül etmektedir. Bu durumdan rahatsızlık duyması gereken gurbetçiler de verdiği rüşvetle ya başkalarının sırasını kapmakta ya da yurda soktuğu eşyaları satarak fazlasını kazanacağı düşüncesi ile "*Allah razı olsun*" diyerek minnetini ifade eder. Girişte olsun, çıkışta olsun bizi ne çeşit belalarda koruyor" diyerek duruma razı olmaktadır. E-5 romanında ise Salim'in arabasına binen öğrenci genç gümrük kapısından sorunsuz geçebilmek için pasaportun arasına para sıkıştırır. Salim ise bu durumu anlayamayacak kadar saftır. Korku ve tedirginliğinin had safhada oluşu onun bu tarz işleri bilmemesi ile de ilgilidir.

Türkiye'de yolu çeviren polise para teklif etmeleri ise hem gencin baskı makinasını hem de Salim'in babasının ölüsünü yakalatmasına sebep olur. Bu durum rüşvetin her yerde geçerli olduğu gibi bir yaygın inanışın varlığına da delil olarak sunulabilir.

Paranın pek çok manevi değer önüne geçtiği toplumda rüşvet bozulmuşluğun günlük hayata bir yansımasıdır. Bayram'ın Almanya'ya giderken İbrahim'in sağlık raporunu değiştirmesi için rüşvet verdiği laborantın "*Doktor nasıl para kırıyor o ceplerini durdururken bana mı kaldı almam demek*" düşüncesi tabana doğru yayılan anlayışı özetlemektedir. Rüşveti alan ve veren arasında da araçlar yeni bir kazanç kapısı oluşturmuş, kanıksanmış durumun yanlışlığını anlatmaya çalışan az sayıdaki devlet görevlisi de çalıştıkları ortamda dışlanarak bir şekilde cezalandırılmıştır. Vedat gibi idealist memurların sözleri bürokrasinin ağırlığından yılmış, bir an önce memleketine ulaşma çabasındaki gurbetçiler için bir anlam ifade etmez.

Tüketim toplumunda para her şeyin anahtarıdır. Bu sihirli anahtara sahip olmak için de her yol mubahtır. Romanda, rüşvet ile ilgili anlatılanlardan çıkarılabilecek bu sonuç birbirini tetikleyen toplumsal sorunları göstermesi bakımından da önemlidir.

Sonuç

İnsan içinde yaşadığı mekândan, toplumdan ve zamandan ayrı düşünülemez. Adalet Ağaoğlu, roman kahramanı Bayram'a köyünden çıkıp Almanya'da para kazanmak isteyen bir işçi olmaktan çok daha fazla rol ve anlam yüklemiştir. O; tek başına yola çıkan, tek başına mücadele eden ve tek başına dönen çağın yalnız insanıdır. Yol göstereni olmaz. Onun yaşadığı pek

çok olumsuz olay toplumun aksayan yönlerinin insan üzerindeki olumsuz etkisini örneklerken dönemin panoramasını da çizer. Bayram; tüketmenin, ezilen olmamak için ezmenin, maddiyat uğruna bütün manevi değerleri hiçe saymanın ve ömrünü bu uğurda harcamanın normalleştiği dönemde yaşayan sayısız insanın tipik bir örneğidir.

Güney Dal'ın romanında ise Salim Yanarca babasının ölüsünü karton bir kutuya koyduğu için yadırganacak bir kişiliktir. Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde Almanya'dan dönen Türk işçilerinin durumu onun bu davranışını dahi masum kılar. O, ailesinin sağlığı için çalışan bir işçidir. Diğer işçiler gibi para hırsları, araba tutkusu yoktur. Onun görevi yol boyunca işçiler arasında gezinen bir kamera gibi durumu gözler önüne sermektir. Parçalanmış ailelerin, ağır koşullarda yıllarca çalışan bedensel ve ruhsal olarak sağlığı bozulmuş işçilerin, çocukları ile ilgilememenin acısını çekse de çalışmak zorunda kalan annelerin durumu gözler önüne serilir. Çocuklar ise iki kültür arasında kalmış, zaman zaman dışlanmış ve eğitim seviyesi düşük anne babalarından ihtiyaç duydukları desteği görememişlerdir.

Her iki romanda da Almanya'dan dönüş hüsrana son bulur. Romanlar 1970 ve 1980'li yılları anlatsa da siyasi, sosyal ortam, işçilerin yaşadıkları hemen hemen aynıdır. Fikrimin İnce Gülü'nde iç hesaplaşma ön plana çıkar, roman başkışısı durmaması gereken yerde olduğunun farkına varır. E-5 'te ise başına gelen her şeye rağmen umudu yine Almanya'da olan Anadolu insanının dramı toplumcu gerçekçi anlayışla ele alınmıştır. Salim'in karşısına çıkan her bir roman karakteri işçilerin farklı bir sorununa dikkat çeker. Dolayısıyla Salim, Bayram gibi bir iç yolculuk yapmaz, gerçek hayatı gösteren bir kamera gibi yol alır.

Bütün bu olumsuzluklarda kişileri göçe iten maddi imkânsızlıklar, Almanya ile Türkiye arasında imzalanan anlaşmanın işçilerin karşılaşılabilecekleri sıkıntıların öngörülememesi, işçilerin eğitim seviyelerinin düşük olması, dil öğrenmeden gönderilmeleri, geçici olma anlayışının uyum sürecini zorlaştırması etkilidir. Almanya'nın işçileri satın alınan bir emek olarak görmesi de barınma, sağlık, sosyal haklar gibi konularda Türk işçileri kendi vatandaşından ayırmasına neden olmuştur. Bütün bunlar neticesinde bu işçi kitlenin yaşadıkları romanlarda trajik şekilde işlenmiştir. E-5 yolu ise çekilen çilenin gidiş yolunda olduğu kadar dönüş yolunda da devam ettiğini gösteren bir sahne gibidir. Umutla giden; kayıplar ve hayal kırıklığı ile dönen yorgun bir kitle ise yıllarca süren bu serüvenin kahramanlarıdır.

KAYNAKÇA

AĞAOĞLU, A. (2011). *Fikrimin İnce Güllü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

AKTAŞ, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

ANDAÇ, F. (2000). *Adalet Ağaoğlu Kitabı/Sen Türkiye'nin En Güzel Kadınısın*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ankara Üniversitesi . (1996). TÖMER Çeviri Dergisi (Adalet Ağaoğlu Sayısı). (y.3 s.8), s. 119.

CAMPBELL, J. (2013). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (Çev. S. Gürses) İstanbul: Kabalcı Yayınları.

CENGİZ, S. (2009). Almanya'daki Türk Yazarların Romanlarında Kimlik ve Yabancılaşma. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.

DAL, G. (1979). *E-5*. Milliyet Yayınları.

FORSTER, E. Ç. (2019). *Roman Sanatı*. İstanbul: Milenyum Yayınları.

MORAN, B. (2005). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (13 b., Cilt 2). İstanbul: İletişim Yayınları.

NARLI, M. (2002). Araba Sevdaları. *Türkbilig*(2002/4), 19-23.

NARLI, M. (2007). *Roman Ne Anlatır*. Ankara: Akçağ Yayınları.

STEVICK, P. (2021). *Roman Teorisi* (5. b.). (Çev. S. Kantarcıoğlu) Ankara: Akçağ Yayınları.

TEKİN, M. (2004). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.